

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2
0
2
4

No 9

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

*Elektron nashr. 351 sahifa.
E'lon qilishga 2024-yil 7-sentyabrda ruxsat etildi.*

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich, i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., Navoiy davlat pedagogika instituti rektori
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, p.f.f.d., (PhD), Buxoro muhandislik-texnologiya instituti rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU Hududiy ta'lim muassasalari va markazlar bo'yicha prorektor v.b.
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TDIUprofessor
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d., TSUE professori
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Musayeva Shoirazimovna, SamDu IS instituti professori
Cham Tat Huei, (PhD) USCI universiteti professori, Malayziya
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d.,(PhD) "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d.,(PhD) TAQU katta o'qituvchisi
Djudi Smetana, p.f.n., Pitsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Krissi Lyuis, p.f.n., Pitsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Ali Konak (Али Кўнак), i.f.d., prof., Karabuk universiteti dosenti, Turkiya
Glazova Marina Viktorovna, i.f.n., "LUKOIL-Energoservis" Kompaniyasi iqtisodchisi, Moskva.
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., (PhD) TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Oqil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjaevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Rae Kwon Chung, honorary professor of TSUE, Nobel laureate, South Korea,

Osman Mesten, member of the Turkish Parliament, head of the Turkey-Uzbekistan Friendship Society

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, DSc, Prof., Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Buzrukkhanov Sarvarkhan Munavvarkhanovich, DSc, Deputy Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, DSc, Prof., Deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Sayfullo Normatovich CSc, Prof., Rector of Academy of Labor and Social Relations

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, DSc, Prof., TSUE Vice-Rector for Scientific Affairs and Innovation

Kalonov Mukhiddin Bakhritdinovich, DSc, Prof., Rector of the Navoi State Pedagogical Institute

Siddikova Sadokat Ghaforovna, PhD, Rector of the Bukhara Institute of Engineering and Technology

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, DSc, Prof., acting Vice-rector for regional educational institutions and centers of TSUE

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, DSc, Prof., of TSUE

Samadov Askarjon Nishonovich, CSc, Prof., of TSUE

Slizovsky Dimitriy Yegorovich, DSc, Prof., of the People's Friendship University of Russia

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, DSc, Prof., Rector of International "Nordic" University

Akhmedov Ikrom Akramovich, DSc, Prof., of TSUE

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja ugli, DSc, Prof., of TSUE

Utayev Uktam Choriyeich, Deputy Head of the DGPO of the Republic of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of the DCECGPO of the Republic of Uzbekistan

Eshtayev Alisher Abduganievich, DSc, Prof., of TSUE

Shoira Azimovna Musaeva, professor of SamDu IS Institute

Cham Tat Huei, PhD, professor at USCI University, Malaysia

Akhmedov Javokhir Jamolovich, PhD, deputy of executive director of the "El-yurt umidi" fund

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, PhD, Senior Lecturer at Tashkent University of Architecture and Construction

Judy Smetana CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Chrissy Lewis CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Ali Konak DSc, Prof., Associate Professor of Karabuk University, Turkey

Glazova Marina Viktorovna, CSc, economist at LUKOIL-Energoservis Company, Moscow.

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, associate professor of TSUE

Sevil Piriyea Karaman, PhD, doctoral student at Ankara University, Turkey

Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, independent researcher of TSUE

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor

Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti

G'afurov Doniyor Orifovich, p.f.f.d., (PhD)

Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Tijorat banklari kredit portfelini boshqarishning bozor mexanizmlari va ularni joriy etishdagi muammolar	21
Yusupov Shoxzod Maxmatmurodovich	
Hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish davrlari ekonometrik modelini yaratish masalalari	24
Abdullayev Farxod Ozodovich	
Marketing yondashuvi asosida Sirdaryo viloyatining investitsion salohiyatini baholash usullari	35
Xolmurotova Diyoraxon Ibragimovna	
Bevosita soliqlar ma'muriyatchiligi	41
Idirisov Alisher Otajonovich	
Soliq nazorati va transfert narxni belgilashda soliq nazoratini tashkil etishning xorij tajribalari	46
Abdiev Jaxongir Ibragimovich	
Soliq siyosati va strategiyasining ilmiy-nazariy tahlili	53
Djumaniyazov Marks Quranbaevich	
Pestel tahlili – muvaffaqiyatli investitsiya qarorlarini qabul qilish asosi	60
Shaislamova Nargiza Kabilovna	
Tijorat banklari tomonidan biznes loyihalarni moliyaviy qo'llab-quvvatlashning o'ziga xos xususiyatlari	67
Asrorov Azizbek Isomiddin o'g'li	
The significance, problems and solutions of the green economy in the New Uzbekistan economy	74
Sattorova Mehriniso, Ibragimova Gulchehra Tohirovna	
O'zbekistonda kichik va o'rta biznesni soliqqa tortishning joriy qilinishi va rivojlanish tendensiyasi	79
Otamuradov Nuriddin Najmiddinovich	
Korporativ boshqaruvni innovasion rivojlantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning nazariy asoslari	87
Xalmuradov Elmurod Dilmuradovich	
Международный опыт стимулирования инновационной деятельности	93
Абдиуалиева Гулзада Азатовна	
How does foreign direct investment promote economic growth?	98
O'tkirova Bonu Azamat kizi	
Mintaqalarni barqaror rivojlantirishning konseptual asoslari va ular evolyutsiyasi	102
Umarov Abduvaxob Tursunovich	
Technological Innovations of Electronic Payment Systems	107
Mirkomil Boboyorov Murodullaevich	
Ta'lim xizmatlari sohasida davlat-xususiy sherikligining rivojlanishida xorij tajribasining o'rni va ahamiyati	115
Imomov Xolmurod Norqul o'g'li	
O'zbekiston iqtisodiyotiga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investisiya va xorijiy kreditlar jalb qilish samaradorligi tahlili	119
Maksudov Abdumalik Xodievich	
Davlat ehtiyojlari uchun tovarlar (ishlar, xizmatlar) xarid qilishni takomillashtirish	124
G'ofurov Temur Baxrom o'g'li	
Mamlakatimizda oziq-ovqat sanoatini rivojlanish holati va uning dolzarbligi	129
Turg'unov Muxriddin Mo'ydinjon o'g'li	

Turizmda innovatsiyalarni qo'llash imkoniyatlari.....	133
Po'latov Ma'murjon Murodjon o'g'li	
Davlat budgetining solikli daromadlari tahlili	139
Abduraimova Nigora Radjabovna	
Soliq yuki soliq tizimining qanchalik samarali ekanligini aniqlovchi muhim mezon	143
To'la'kov Ulug'bek Toshmamatovich	
O'zbekiston sanoat korxonalarida xom ashyo resurslaridan samarali foydalanishning hozirgi holati, muammolari va mintaqaviy xususiyatlari (qashqadaryo viloyati misolida)	151
Ochilov Akram Odilovich, Xazratov Sarvar Ibragimovich	
Состояние туристической инфраструктуры Ташкентской области.....	156
Гаппарова Майрамхон Зафар кизи	
Sanoatlashuvning ekologik ta'siri va "yashil" iqtisodiyotga o'tishning asoslari	161
Nosir Maxmudov, Lola Azimova	
Iqtisodiyotni raqamlashtirishda sinergetik ta'sirning nazariy asoslari	167
Maxmudova Zoxida Maqsudali qizi, Normurodov Xusan	
Davlat budjeti xarajatlaridansamarali foydalanishni takomillashtirish.....	173
Sherxon Tuychiyev	
Savdo korxonalarida ta'minot zanjirining asosiy bosqichlari va muammolari.....	177
Ergashev Jahongir Baxodirovich	
Kichik biznes subyektlarining innovatsion loyihalarni moliyalashtirish yo'llari	180
Ergashev Firuz Baxodirovich, Ishturdiyev Hasan Abdigapparovich	
Budget tashkilotlarida qurilish-ta'mirlash xarajatlari hisobining asoslari.....	184
Azizova Zilola Lochin qizi	
Xorijiy mamlakatlarda tadbirkorlik subyektlari tomonidan mahalliyashtirish asosida mahsulot ishlab chiqarishning o'ziga xos jihatlari	191
Mirzabaev Xusniddin Muxamadjonovich	
Suv ekologiyasining asosiy yo'nalishi va uning fandagi o'rni.....	200
Musayeva Muqaddas Abdurashid qizi	
Анализ прибыли агропромышленности	204
Гафурова Азизахон Фатиховна	
Systematic analysis of briquette mass pressing equipment approach	209
Kobilov Khasan Khalilovich, Sharipova Nazira Rakhmatilloevna	
An Econometric Assessment of the Effects of Fintech on Economic Growth in Developed Countries	213
Anvarkhonov Abdulatifkhon Jamshidkhon ugli	
Raqamli iqtisodiyot rivojida korporativ boshqaruv faoliyatining roli	216
Muxitdinov Ulug'bek Diyarovich	
Значение промышленной сети в развитии деятельности предприятий малого бизнеса.....	221
Кодиров Жавлонбек Нематуллаевич	
Tadbirkorlik kambag'allikni qisqartirishning asosiy yo'nalishi.....	225
Xolmirzayev Abdulxamid Xapizovich	
Kichik biznes subyektlarida mahsulot ishlab chiqarishda innovatsiyani joriy etish masalalari	230
Mirzayev Kobii Nosirjonovich	
Investisiya faoliyatini moliyalashtirish manbalarini rivojlantirish mexanizmlari.....	236
Ismailov Dilshod Anvarjonovich	
Innovation iqtisodiyotni shakllantirish sharoitida sifat menejmentini joriy etishning nazariy-uslubiy masalalari.....	242
Zarina Ashurova	

Social media marketing strategies for small businesses.....	247
Mannonov Shahzod Istam ugli	
Xalqaro shartnomalar qoidalarini qo'llashning xalqaro va milliy uslubiy tamoyillarining o'zaro ta'siri	250
Rajapov Shuxrat Zaripbaevich	
Neft-gaz, yoqilg'i energetika sanoati sohasidagi yirik soliq to'lovchilarda soliq nazoratini samarali tashkil etish va takomillashtirish masalalari	258
Abdullaev Shuxrat Sultanbaevich	
Суть и значимость инновационных технологий в региональном управлении	266
Муминов Фазлиддин Хусниддин угли	
SWOT-анализ использования социальных сетей в туристической индустрии узбекистана	279
Касимова Зилола Гуламиддиновна	
Germaniya tajribasidan foydalanish orqali o'zbekistonda turizm sohasidagi kadrlar salohiyatini rivojlantirish masalalari	287
Xamidova Mo'tabarxon Abdumalik qizi, Ochilov Akram Odilovich	
Blockchain texnologiyasining bank operatsiyalari xavfsizligini ta'minlashdagi o'rni	291
Mirpulatova Luiza Mansurovna	
Tijorat banklarini reytingini aniqlashda bankometr modelidan foydalanish yo'llari	294
Karabaev Nodir Abduhamidovich	
Значение business city как инфраструктурного объекта	303
Солиева Умида Алишер кизи	
The potential for the development of wage labor as a factor	308
Usmanov Ilkhom Achilovich	
Ways to improve the organizational and economic mechanism of business tourism in Uzbekistan.....	312
Musayeva Shoirazimovna, Usmanova Dilfuza Ilkhomovna	
Kichik biznes subyektlarining faoliyatini baholashning metodologik asoslari	318
Mavkulov Ravshan Ne'matjonovich	
Kichik korxonalarni rivojlantirishda xorij tajribalaridan foydalanish.....	324
Ergasheva Nigora Abdigapparovna	
Mamlakatimizda intensiv baliqchilikni rivojlantirishning dolzarb masalalari	328
Mamatqulov Nurbek O'razali o'g'li	
Уменьшение выбросов парниковых газов и переход к возобновляемым источникам энергии	331
Р.Т. Шомуродов, И.И. Бахадиров, Р.Т. Умаров, И.Ш. Жамолиддинова	
Ipoteka bozorida investitsion muhitni yaxshilash yo'llari.....	341
Abdullaev Muhammadsodiq Isroil o'g'li	
Muammoli kreditlar: yechimlari va istiqbollari.....	346
Kalandarov Abdulla Baxtiyorovich	

MUAMMOLI KREDITLAR: YECHIMLARI VA ISTIQBOLLARI

Kalandarov Abdulla Baxtiyorovich

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi

"Ipoteka-bank" ATIB Yashnobod filiali

Monitoring bo'limi boshlig'i

Annotatsiya: Mazkur maqolada mamlakatimiz tijorat banklarini so'nggi yillarda qiynab kelayotgan – muammoli kreditlar (NPL) to'g'risida ma'lumot berilgan. Muammoli kreditlarni kelib chiqish sabablari o'rganilgan, ularning ayni kundagi holati tahlil qilingan, shuningdek bartaraf qilish bo'yicha jahon tajribasi asosida taklif va tafsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: bank, kredit, qarz oluvchi, muddati o'tgan qarz, muammoli kredit, NPL, kredit monitoringi, kredit qaytmaslik xavfi.

Abstract: This article provides information on problem loans (PL) that have plagued commercial banks in our country in recent years. The causes of problem loans are studied, their current state is analyzed, and proposals and explanations are given based on world experience for their elimination.

Key words: bank, loan, borrower, overdue debt, problem loan, non-performing loans, loan monitoring, risk of loan default.

Аннотация: В данной статье представлена информация о проблемных кредитах (НОК), которые преследуют коммерческие банки нашей страны в последние годы. Изучены причины проблемных кредитов, проанализировано их современное состояние, даны предложения и разъяснения на основе мирового опыта по их устранению.

Ключевые слова: банк, кредит, заемщик, просроченная задолженность, проблемный кредит, неработающие кредиты, мониторинг кредита, риск невозврата кредита.

KIRISH

Ayni kunda mamlakatimiz bank tizimi jadal sur'atlar bilan o'sib bormoqda. So'nggi 8 yil davomida mamlakatimizda 12 ta yangi bankka Markaziy bank tomonidan bank opirasiyalarini amalga oshirish huquqini beruvchi lisenziya berildi va tijorat banklarini ro'yxatga olish davlat kitobida qayd etildi. Bu, o'z navbatida Prezidentning "2020–2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi farmoni talablarining izchil amalga oshirilayotgani tasdig'idir. Biroq, ayni kunda tijorat banklari misli ko'rilmagan va O'zbekiston tarixida kuzatilmagan – kredit qo'yilmalarining salbiy oqibatlari bo'lgan – muammoli kreditlarga qarshi kurash boshladi.

Tijorat banklaridagi muammoli kreditlar salmog'i yil sayin ortib bormoqda. Buning natijasida banklarning moliyaviy barqarorligi zaiflashmoqda, aktivlar sifati pasaymoqda, xarajatlar ko'lamiga kengaymoqda, hamda Markaziy Bank talabiga ko'ra maxsus xaxiralar yaratilishi oqibatida daromad miqdori kamaymoqda [1].

Natijada, tijorat banklari oldida, ichki va tashqi omillar, shuningdek yo'l qo'yilgan kamchiliklar hisobiga yuzaga kelgan muammoli kreditlarni undirish va kredit portfelini sog'lomlashtirish masalasi birlamchi va dolzarb vazifa sifatida kun tartibidan joy olmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Tijorat banklari tomonidan berilgan kreditlar hajmining bank tavakkalchiligi va daromadiga bog'liqligining nazariy-amaliy jihatlarini xorijiy qator iqtisodchi olimlar tomonidan o'rganilgan, xususan: Iqtisodchi olimlar Baron, Xiong va boshqalarning fikricha – "kredit hajmining o'sishi odatda yomon yakunlanadi va zaif moliyaviy ko'rsatkichlarga ergashadi" deb tushuntirishadi [3, 4, 5, 6, 7] (Baron va Xiong, 2017; Jord va boshq., 2013; Reinxart va Rogoff, 2009; Shularik va Teylor, 2012). Bu fikr agar tijorat banklari tomonidan berilayotgan kreditlar hajmi keskin oshib ketib qaytarilishi bilan bog'liq muammolar kuzatilsa to'g'ri bo'lishi mumkin. Bordaning fikricha "kredit hajmining ortishining asosiy sabab bo'lib, kredit berilishining yuqori intervallari natijasida vujudga keladi" deb ta'riflaydi [8] (Bordalo va boshq., 2018). Bu fikrdan shunday xulosa qilish mumkinki, kredit ajratilayotganda ma'lum oraliqlarda ko'payib ketishi jarayoni tushuniladi.

A.Bollardning fikricha "kredit kuyilmalarining belgilangan me'yorlardan sezilarli miqdorda oshishi, aktivlar va passivlar tarkiblari o'rtasidagi mutanosiblikning sezilarli o'zgarishi, bank passivlarining, jumladan, bank mijozlaridan jalb qilingan mablag'larning xatar darajasi oshganligidan dalolat beradi va eng muhimi, bank

faoliyati omonatchilar va kreditorlarning mablag'lariga, ularning ishonchiga juda bog'liqligi bilan izoxlanadi"[9] deb ta'riflaydi.

Gess va boshq. tadqiqotchilarning bank kreditlari kengayganligini ko'rsatish uchun kreditlarning o'sishini g'ayritabiiy o'lchovidan foydalangan. Shuning uchun, Foos va boshq. (2010) kreditning notekis o'sishini "alohida bank tomonidan berilgan kreditlar hajmining ortishi va shu mamlakatdan banklar tomonidan berilgan kreditlarning o'rtacha o'sishi o'rtasidagi farq" deb ta'riflaydi. Biroq, boshqa tadqiqotchilar ham shunga o'xshash fikrlarga ega.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Kreditlarni so'ndirish bilan bog'liq muammolar, odatda, tasodifan va birdan hosil bo'lib qolmaydi. Bu ma'lum vaqt davomida rivojlanib boradigan jarayon bo'lib, tajribali bank xodimi mijoz boshdan kechirishni boshlagan moliyaviy qiyinchiliklar jarayoni paydo bo'lishidan darak beruvchi belgilarni o'z vaqtida aniqlashi va vaziyatni yaxshilash hamda bank manfaatlarini himoya qilish choralari ko'rish mumkin.

Muammoli kreditlarning kelib chiqish sabablari turlicha bo'lishi mumkin. Ularning ba'zilari qarzdor-mijozning faoliyati bilan, boshqalari esa bank faoliyati bilan bog'liq bo'lib, omillar ob'ektiv va sub'ektiv xarakter kasb etishi mumkin.

TAHLIL VA NATIJALAR

Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, bankning ichki omillari kreditlar bo'yicha 67 % yo'qotishlarga sababchi bo'ladi. Bu ko'rsatkich tashqi omillar bo'yicha bor yo'g'i 33 %ni tashkil etadi.

Muammoli kreditlar kelib chiqishining kredit oluvchiga bog'liq bo'lgan sabablari aksariyat hollarda korxonani to'g'ri boshqara olmaslik ta'sirida namoyon bo'ladi (malakasizlik, reja va buxgalteriya faoliyatlari sifatsiz tashkil etilishi, xo'jalik yuritish jarayonining barcha jabhalarini qamrab ololmaydigan o'ta markazlashtirilgan boshqaruv).

Mijozning samarasiz faoliyati, shuningdek, mahsuloti sifatining pasayishi, bozordan chiqib ketishi, korxona moliyaviy nazoratining kuchsizligi, debitorlik qarzdorlikning ko'payib ketishi va boshqalardan kelib chiqishi mumkin.

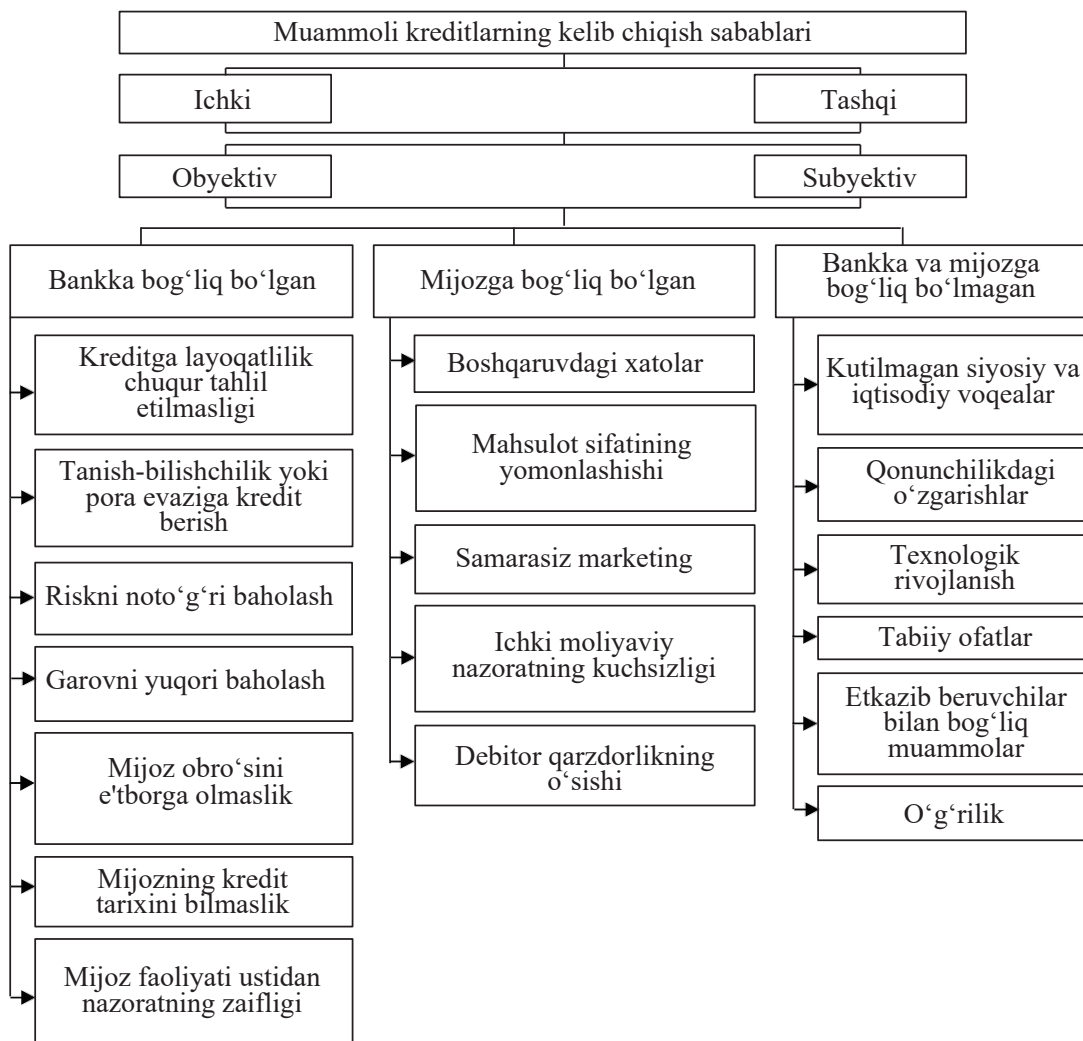
Muammoli kreditlar kelib chiqishiga ta'sir etuvchi kredit oluvchiga bog'liq bo'lmagan omillar, asosan kutilmagan siyosiy hamda iqtisodiy voqea va hodisalar, qonunchilikda kiritilayotgan o'zgarishlar, iqtisodiy vaziyatning keskin yomonlashishi, ma'lum darajadagi texnologik rivojlanish tufayli mahsulot ishlab chiqarishni tez qayta qurolmaslik, ya'ni ishlab chiqarishning ma'naviy eskirishi, tabiiy ofatlar va boshqalar hisoblanadi [2].

1-jadval. Muammoli kreditlar kelib chiqishiga ta'sir etuvchi omillar.

№	Ta'sir etuvchi omillar	Ta'sir etish darajasi (%)
1.	Ichki omillar:	67%
1.1	Ta'minot etishmasligi	22%
1.2	Kredit buyurtmasini o'rganishda axborotni noto'g'ri baholash	21%
1.3	Faoliyat ustidan nazoratning zaifligi hamda dastlabki ogohlantiruvchi belgilarni o'z vaqtida aniqlamaslik va ular yuzasidan kerakli choralarni ko'rmaslik	18%
1.4	Garov ta'minoti sifati pastligi	5%
1.5	Shartnomada ko'rsatilgan ta'minotni olish imkoniyati yo'qligi	1%
2.	Tashqi omillar:	33%
2.1	Kompaniyaning bankrot bo'lishi	12%
2.2	Kreditorlarning qarzni qaytarishni talab qilishi	11%
2.3	Kompaniyaning bozorda ijtimoiy muammolar	6%
2.4	O'g'rilik, firibgarlik	4%

Ba'zida qarz oluvchiga bog'liq bo'lmagan omillar toifasiga debitorlik qarzlarni, xomashyo etkazib beruvchilar tomonidan yo'l qo'yiladigan kamchiliklarni, o'g'rilik va boshqalarni kiritishadi. Bu erda qarz oluvchiga nisbatan tashqi sabablar asos bo'lishi mumkin. Biroq, bu erda: qarzdor-mijoz xomashyoni to'la va o'z vaqtida etib kelishi, yuqori to'lov qobiliyatiga ega xaridorlarni tanlab olish, ishonchli qo'riqlash xizmatini tashkil etish, oqibatda kreditning qaytishi kechikishi yoki uning umuman qaytmasligiga olib kelgan zararlarni oldini olish uchun kerak bo'lgan barcha harakatlarni amalga oshiradimi? – degan savol tug'iladi. Demak, bu omillarning paydo bo'lishida qarzdor-mijoz o'zi ham sababchi bo'lishi mumkin.

Bank faoliyati bilan bog'liq bo'lgan sabablar ham turlicha bo'ladi. Biroq, bankka bog'liq bo'lmagan sabablarga ham, shuningdek, iqtisodiy holatning birdaniga yomonlashishi, bank tizimiga ishonch yo'qolishi, tabiiy ofatlar kabi nohush holatlarni kiritish mumkin. 1- rasmda muammoli kreditlarni kelib chiqish sabablarining tizimlashtirilgan tasniflanishi ishlab chiqilgan.

1-rasm. Muammoli kreditlar kelib chiqish sabablarining tasniflanishi¹

Bankka bog'liq bo'lgan sabablar kreditlash jarayonida yuzaga keladigan turli salbiy holatlardan iborat:

- kreditni chuqur iqtisodiy tahlil qilish asosida emas, balki tanish-bilishchilik asosida berish;
- korxonaning o'ziga xos tarmoq xususiyatlari, uning haqiqiy ehtiyojlari haqida yuzaki tasavvurga ega bo'lish oqibatida kreditning risklilik darajasi noto'g'ri hisoblanishi;
- garovni yuqori baholash natijasida kredit ta'minoti etarli bo'lmayligi;
- kreditni noto'g'ri rasmiylashtirish, masalan, kredit shartnomasida kreditor-bank manfaatlarini himoyalash shartlari etarli emasligi;
- kreditdan foydalanish davrida qarzdorning faoliyati ustidan nazoratning sustligi va boshqalar.

Shu bilan bir qatorda, bugungi kunda malakatimiz bank tizimi oldida turgan asosiy muammolardan biri garovga qo'yilgan mulkni noreal bahoda baholash natijasida kreditni so'ndirishning ikkilamchi manbai bo'lmish mazkur garovni bozor bahosida sotish bilan bog'liq qiyinchilik bilan izohlanadi. Savdoga qo'yilayotgan ko'char va ko'chmas mulkni sotish narxi aksariyat hollarda uning bozor bahosini aks ettirmayapti. Natijada esa banklar tomonidan garovga olingan mulkni sotish ancha qiyin kechmoqda.

Markaziy bank ma'lumotlariga ko'ra [3], 2024-yil 1-sentyabr holatiga banklarning kredit portfeli 509,7 trln. so'mga etgan bo'lsa, muammoli kreditlar qoldig'i 21,5 trln. so'mdan oshgan va jami portfeldagi ulushi 4,22 %ni tashkil qilgan.

1 Тухтабаев У.А. Муаммoli кредитлар ва уларни бартараф этиш йўллари. /Дисс. иқти.фан.номз. Тошкент, 2008.

Xususan, 2024-yil avgust oyida umumiy kredit portfel 9,0 trln so'mga, muammoli kreditlar qoldig'i esa 710 mlrd. so'mga ko'paygan.

Muammoli kreditlarning keskin o'sishi asosan Ipoteka-bank ATIB da (+724 mlrd. so'm) kuzatilgan. Bankning NPL miqdori hisobot davriga 4,0 trln. so'mdan oshib, umumiy kredit portfelining 11,4 foizini tashkil qilgan.

1-jadval. Tijorat banklarining muammoli kreditlari (NPL) to'g'risida 2024 yil 1 sentyabr holatiga ma'lumot. mlrd. so'm.

№	Bank nomi	Kredit portfel	Muammoli kreditlar	(NPL)
Jami		509 676	21 530	4,2%
Davlat ulushi mavjud banklar		354 815	15 063	4,2%
1	O'zmilliybank	104 651	3 435	3,3%
2	O'zsanoatqurilishbank	62 326	2 150	3,4%
3	Agrobank	59 422	1 933	3,3%
4	Asaka bank	37 461	1 784	4,8%
5	Xalq banki	28 452	1 492	5,2%
6	Biznesni rivojlantirish banki	22 018	2 465	11,2%
7	Mikrokreditbank	16 314	1 113	6,8%
8	Turon bank	12 339	346	2,8%
9	Aloqa bank	11 620	345	3,0%
10	Poytaxt bank	212	0	0,0%
Boshqa banklar		154 860	6 467	4,2%
11	Ipoteka bank	35 649	4 066	11,4%
12	Kapital bank	30 017	797	2,7%
13	Hamkor bank	18 366	251	1,4%
14	Ipak yo'li bank	13 469	177	1,3%
15	Orient Finans bank	11 111	10	0,1%
16	Invest Finans bank	6 757	115	1,7%
17	Davr bank	6 164	55	0,9%
18	Anor bank	5 899	145	2,5%
19	TBS bank	5 805	155	2,7%
20	Trast bank	5 604	160	2,9%
21	Tenge bank	3 857	138	3,6%
22	Aziya Alyans bank	3 731	106	2,8%
23	O'zKDB bank	3 085	0	0,0%
24	Ziraat bank	1 797	77	4,3%
25	Universal bank	1 385	14	1,0%
26	Garant bank	896	135	15,0%
27	Hayot bank	464	0	0,0%
28	Madad invest bank	277	55	19,7%
29	AVO bank	189	11	5,8%
30	Apeks bank	103	0	0,0%
31	Yangi bank	88	0	0,0%
32	Uzum bank	79	0	0,0%
33	Oktobank	49	0	0,0%
34	Eron Soderot bank	19	1	4,9%
35	Smart bank	1	0	0,0%
36	Evroosiyo bank	0	0	

Davlat ulushi mavjud banklarning kredit portfeli avgust oyida 6,5 trln. so'mga ko'paygan. Jumladan, O'zsanoatqurilishbank, Agrobank, Xalq banki, Mikro kreditbank va Aloqa bankda kredit portfeli sezilarli o'sgan. Kredit portfelidagi muammoli kreditlar (NPL) miqdori esa 187,0 mlrd. so'mga kamaygan. Muammoli kreditlar faqatgina Asaka bankda (+63 mlrd. so'm), Mikro kreditbankda (+13 mlrd. so'm) va Turonbankda (+30 mlrd. so'm) ko'paygan. Qolgan barcha davlat banklarida avgust oyida muammoli kreditlar kamayishi kuzatilgan. Xususan, NPL kamayishi eng ko'p Agrobank (-77,6 mlrd. so'm), Xalq banki (-70,9 mlrd. so'm), O'zsanoatqurilishbank (-60,0 mlrd. so'm), O'zmilliybank (-37,0 mlrd. so'm) va Aloqa bank (-34,1 mlrd. so'm) hisobiga to'g'ri kelgan.

Davlat nazoratida bo'lmagan banklar jami kredit portfeli o'tgan oyda 2,5 trln. so'mga ortgan. Portfelning nisbatan ko'proq o'sishi Kapitalbank, Hamkor bank, Ipak yo'li banki va Anor bankda kuzatilgan. Kredit portfelidagi NPL miqdori esa 896 mlrd. so'mga ko'paygan. Invest Finans bank muammoli kreditlar kamayishiga asosiy hissani (-17,9 mlrd. so'm) qo'shgan. Mazkur sektorda Ipoteka-bank (+724 mlrd. so'm), Kapital bank (+69,0 mlrd. so'm), Ziraat bank (+40,0 mlrd. so'm), Trast bank (+27 mlrd. so'm), Davr bank (+24,0 mlrd. so'm), Hamkor bank (+21,0 mlrd. so'm) va TBS bankda (+10,0 mlrd. so'm) NPLning o'sishi qayd etilgan.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tahlillar bank tizimida muammoli kreditlar ulushi ortib borayotganini ko'rsatdi. NPL o'rtacha ulushining o'tgan yilning mos davrida 3,9 foizdan 4,2 foizgacha oshishi banklarning moliyaviy barqarorligiga ta'sir qilishi mumkin. Ayni paytda, davlat banklari va xususiy sektorda NPL ulushi 4,2 foizni tashkil etgan.

Yuqoridagilarni hisobga olib, bank tizimining yuqori likvidli aktivlari darajasini, murakkab moliyaviy muhitda barqarorlikni va bank tizimi kapitalizatsiyasining yuqori darajasini saqlab qolish uchun muammoli kreditlar bilan ishlash dasturi uchta asosiy yo'nalishda amalga oshirilishi kerak:

1) Muammoli kreditni undirish:

Manzilli chora-tadbirlarni amalga oshirish, muammoli kreditlarni undirishda sud-huquq ishlarini keng joriy qilish va NPL ko'rsatkichlarini kamaytirish yuzasidan qonunchilikda belgilangan barcha mexanizmlardan samarali foydalanish.

2) Muammoli kreditni restrukturizatsiya qilish:

Kreditni restrukturizatsiya qilish, qarz oluvchiga to'lov qobiliyatini tiklash uchun vaqt topishga, bankka esa kredit sifatining maqbul toifasini saqlab qolishga, oxir-oqibat asosiy qarz va foizlarni olishga imkon beradi.

3) Muammoli kredit portfelini sotish:

Muammoli kreditlar portfelini sotish bank balansini yaxshilash va kredit portfelining sifatini yaxshilashning tezkor usuli hisoblanadi. Xalqaro tajribalarga tayangan holda, tijorat banklaridagi muammoli kreditlarni undirish hamda sifatini oshirishda maxsus yaratilgan moliyaviy tuzilmalarga yoki kollektorlik agentliklariga o'tkazish natijasida tugatish mumkin.

Biroq, mamlakatimizning amaldagi qonunchiligida kollektorlik faoliyati, kollektorlik agentligi tushunchalari yo'q. Qarzni undirish faqat undiruvchining da'vosidan keyin sud qarori yoki davlat organining boshqa ijro hujjati mavjud bo'lgan hollarda majburiy ijro byurosi tomonidan amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки Бошқарувининг 2015 йил 13 июндаги 14/5-сонли "Тижорат банкларида активлар сифатини таснифлаш ва активлар бўйича эҳтимолий йўқотишларни қоплаш учун захиралар шакллантириш ҳамда улардан фойдаланиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида"ги қарори. (<https://lex.uz/docs/2703053>).
2. Тухтабаев У.А. Муаммоли кредитлар ва уларни бартараф этиш йўллари //Дисс.иқти.фан.номз. Тошкент, 2008.
3. Каралиев Т., Усмонов Б. "Аҳолининг банк кредитлари бўйича қарз юки таҳлили ва уни оптималлаштириш". // "Халқаро молия ва ҳисоб" илмий электрон журнали. № 1, февраль, 2020 йил.
4. BIS Statistics Explore <http://stats.bis.org/statx>.
5. World Bank Group [US] <https://data.worldbank.org/indicator/fb.ast.nper.zs>
6. www.cbu.uz Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг расмий вебсайти.
7. www.stat.uz Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистика Қўмитаси, 2021 "Макрокўрсаткичлар –2021".
8. <https://cbu.uz/oz/statistics/bankstats/1883295>.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 9

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

